

[Time: - 3 Hours]

[Marks: 100]

N.B: 1. Attempt **all** the questions.

1. A) Explain in detail the Effects of Macaulay's Minute on Indian education.

OR

Describe the impact of Wood's Despatch on Indian education.

- B) Explain the recommendations of Radhakrishnan Commission regarding

- i. Problems of teachers ii. Medium of Instruction
iii. Examinations

OR

Elaborate the impact of the Indian Education Commission 1882 on Indian education.

2. A) Explain the importance & need for pre-primary education

OR

Describe how admissions of students to preprimary schools are done. What Improvements can be done in the admission process, with relevance to the RTE 2010.

- B) What measures are the taken to check wastage & stagnation in primary education?

OR

Which is method is suitable for the evaluation of primary school students? Why?

3. A) Describe 'Single Teacher Schools' & the problems faced therein.

OR

Explain: i) District Primary Education Program and ii) Single Teacher Schools

- B) Explain the Aims of Secondary Education as suggested by:

- 1) Mudaliar commission
2) Kothari Commission
3) Ishwarbhai commission

OR

Describe the organizational structure and curriculum followed in secondary education.

4. A) Explain the concept & need of Non Formal Education.

OR

'India should emphasize on Adult Education in the 21st Century'. Comment.

TURN OVER

B Describe the role of IGNOU in Distance education

OR

How have IGNOU and YCMOU worked towards making education available and reachable to the masses? Explain?

5. Write short notes on any 4 of the following:

- a) Need for vocationalisation of education at secondary stage.
- b) Institute of Distance and Open Learning, University of Mumbai.
- c) Jawahar Navodaya Vidyalayas
- d) Technical education at the secondary stage
- e) Evaluation in preprimary education
- f) Early efforts of the East India Company in Indian education

6. Write a report of the interviews conducted by you on 'School Drop Outs' or the visit to a NonFormal Educational Institution' done as Practical Work for this paper.

16

20

TURN OVER

(मराठी अनुवाद)
(वेळ - ३ तास)

सूचना: १. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.

१. (अ) भारतीय शिक्षणावर मेकॉले मिनिटचा झालेला परिणाम सविस्तर स्पष्ट करा
किंवा
भारतीय शिक्षणावर वूडच्या खलित्याच्या प्रभावाचे वर्णन करा. ०८
२. (ब) पुढील संदर्भात राधाकृष्णन् आयोगाच्या शिफारशी स्पष्ट करा:-
१) शिक्षकांच्या समस्या २) अनुदेशनाचे माध्यम
३) परीक्षा
किंवा
भारतीय शिक्षणावर १८८२ च्या भारतीय शिक्षण आयोगाचा झालेला प्रभाव विस्तारपूर्वक लिहा. ०८
२. (अ) पूर्व-प्राथमिक शिक्षणाचे महत्त्व आणि गरज स्पष्ट करा.
किंवा
पूर्व प्राथमिक शाळांतील विद्यार्थ्यांच्या प्रवेश प्रक्रियेचे वर्णन करा. आरटीई २०१० च्या अनुषंगाने प्रवेश प्रक्रियेत कोणत्या सुधारणा करता येतील? ०८
- (ब) प्राथमिक शिक्षणातील गळती आणि स्थगन रोखण्यासाठी कोणते उपाय करता येतील?
किंवा
प्राथमिक शाळेतील विद्यार्थ्यांच्या मूल्यमापनासाठी कोणती पद्धत सुयोग्य आहे? का? ०८
३. (अ) एकशिक्षकी शाळा आणि त्यांना येणाऱ्या समस्यांचे वर्णन करा.
किंवा
स्पष्ट करा -
१) जिल्हा प्राथमिक शिक्षण कार्यक्रम
२) एकशिक्षकी शाळा ०८
- (ब) माध्यमिक शिक्षणाची ध्येये खालीलने सूचविल्याप्रमाणे स्पष्ट करा.
१) मुदलियार आयोग
२) कोठारी आयोग
३) ईश्वरभाई आयोग
किंवा
माध्यमिक शिक्षणाने अनुसारलेल्या अभ्यासक्रमाच्या संस्थानिहाय संरचनेचे वर्णन करा. ०८

४. (अ) न-औपचारिक शिक्षणाची संकल्पना आणि गरज स्पष्ट करा.

किंवा

“भारताने २१ व्या शतकात प्रौढ शिक्षणावर भर दिला पाहिजे.” टिप्पणी करा.

(ब) दूरस्थ शिक्षणात इग्नूच्या भूमिकेचे वर्णन करा.

किंवा

जनसामान्य शिक्षण उपलब्ध करुन देण्यात इग्नू आणि वायसीएम्‌ओयू ने कशाप्रकारे कार्य केले आहे? स्पष्ट करा.

५. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर थोडक्यात टिपा लिहा:-

१६

- (अ) माध्यमिक स्तरावर शिक्षणाच्या व्यवसायिकरणाची आवश्यकता
- (ब) दूरस्थ आणि मूक्त अध्ययन संस्था मुंबई विद्यापीठ
- (क) जवाहर नवोदय विद्यालये
- (ड) माध्यमिक स्तरावर तांत्रिक शिक्षण
- (इ) पूर्व प्राथमिक शिक्षणाचे मूल्यमापन
- (फ) भारतीय शिक्षणासाठी ईस्ट इंडिया कंपनीचे प्रारंभिक प्रयत्न

६. ह्या पेपरसाठी ‘शाळेतून गळालेल्या’ विद्यार्थ्यांच्या तुम्ही घेतलेल्या मुलाखतीचा किंवा न-औपचारिक शिक्षण संस्थेला दिलेल्या भेटीचा अहवाल लिहा.

(हिन्दी अनुवाद)
(समय - ३ घंटे)

कुल अंक : १००

सूचना: १. सभी प्रश्न अनिवार्य हैं।

१. (अ) भारतीय शिक्षण पर मॉकॉलेस मिनिट्स के संपूर्ण प्रभाव को स्पष्ट कीजिए।

अथवा

बुडस् डिस्पेच के प्रभाव को स्पष्ट कीजिए।

२. (ब) राधाकृष्णन आयोग की शिफारिशों को निम्न के संदर्भ में स्पष्ट कीजिए:-

- १) शिक्षक की समस्या २) अनुदेशन का माध्यम
३) परीक्षा

अथवा

भारतीय शिक्षा पर १८८२ के भारतीय शिक्षण आयोग के प्रभाव का, विस्तारीकरण कीजिए।

२. (अ) पूर्व प्राथमिक शिक्षा की आवश्यकता तथा महत्व की स्पष्ट कीजिए।

अथवा

वर्णन कीजिए कि पूर्व प्राथमिक विद्यालय में विद्यार्थियों की भरती किस प्रकार की जाती हैं।

- (ब) आर. टी. ई २०१० के प्रासंगिकता के आधार पर, भारत में क्या सुधार किये जा सकते हैं?

अथवा

प्राथमिक शिक्षा में अपत्यय तथा स्थगन को रोकने के लिए कौन सी उपाय योजना की जा सकती हैं?

३. (अ) वर्णन कीजिए कि 'एक शिक्षकीय विद्यालय' को किन समस्याओं का सामना करना पड़ता है।

अथवा

- १) जिला प्राथमिक शिक्षण कार्यक्रम तथा २) एक शिक्षकीय विद्यालय को स्पष्ट कीजिए।

- (ब) माध्यमिक शिक्षा के उद्देश को निम्न के सुझावों के संदर्भ में स्पष्ट कीजिए:-

- १) मुदलियार आयोग
२) कोठारी आयोग
३) ईश्वर भाई आयोग

अथवा

माध्यमिक शिक्षा द्वारा अनुसरित आयोजन संरचना तथा अभ्यासक्रम का वर्णन कीजिए।

४. (अ) न-औपचारिक शिक्षा की आवश्यकता तथा संकल्पना को स्पष्ट कीजिए।

०८

०८

०८

०८

०८

०८

०८

अथवा

‘शब्दी शताब्दी में भारत को व्यस्त शिक्षा पर जोर देना चाहिये टिप्पणी कीजिए।

- (ब) दूरस्थ शिक्षा में इन्‌को भूमिका का वर्णन कीजिए।

अथवा

जन मानस तक शिक्षा को उपलब्ध कराने के लिए किस प्रकार इन्‌तथा वायसीएमयू ने किस प्रकार कार्य किया हैं?

५. निम्न में से किन्हीं चार पर संक्षिप्त में लिखिये:-

- (अ) माध्यमिक स्तर पर शिक्षा का व्यवसायीकरण
- (ब) दूरस्थ तथा मुक्त शिक्षण संस्थान मुबई विद्यालय
- (क) जवाहर नवोदय विद्यालय
- (ड) माध्यमिक स्तर पर तकनीकि शिक्षा
- (इ) पूर्व-प्राथमिक शिक्षा मे मूल्यांकन
- (फ) भारतीय शिक्षा के लिए इस्ट इंडिया कंपनी के प्रारंभिक प्रयत्न

६. आपके द्वारा ‘विद्यालय छोड़ने वाले विद्यार्थी’ या ‘न-ऑपचारिक शिक्षण संस्थान’ में किये गये साक्षात्कार की २० रिपोर्ट को लिखिये जिसे आपने प्रात्यक्षिक कार्य के रूप में इस परिपत्र के लिये किया हैं।

T.Y.B.A

EDUCATION

Communication Mode in Education

(Paper- V) (03/05/2017)

Q.P. Code :06876

[Time: - 3 Hours]

[Marks: 100]

N.B: 1. Attempt **all** the questions.

1. a) i. Explain the difference between technology in Education and technology of Education. **08**
OR
 ii. Describe the various characteristics of Educational Technology.
- b) i. Explain the various factors that promote effective Communication. **08**
OR
 ii. Explain the basic elements in the communication process.
2. a) i. Explain the concept of Transactional Analysis in light of its implications for education. **08**
OR
 ii. 'Transactional analysis is very useful in teaching -learning process'. Explain.
- b) i. 'Questioning helps in higher level thinking'. Explain. **08**
OR
 ii. Educational films and videos are very useful in teaching-learning process. Justify.
3. a) i. State the Principles of Multisensory learning. How can a teacher integrate these principles effectively? **08**
OR
 ii. Explain the role of electronic media in distance education.
- b) i. "The Educational Television is considered the most versatile audio-visual aid of the 20th century". Justify. **08**
OR
 ii. What are the principles underlying programmed learning? What are the advantages and limitations of programmed learning?
4. a) i. Explain the lecture demonstration method, bringing out its advantages and limitations. **08**
OR
 ii. What are the principles underlying programmed learning? What are the advantages and limitations of programmed learning?
- b) i. Computer Managed Instruction assists the teacher in instructional process.' Explain. **08**
OR
 ii. "Computer Assisted Instruction enhances the traditional classroom teaching'. Comment.

TURN OVER

5. Write notes on **any four** topics:

- a) Four barriers of communication
- b) Implications of Transactional Analysis
- c) Production of School Textbooks
- d) Charts as teaching aids.
- e) Field trips for effective instruction
- f) Benefits of CAI

6. Write a detailed account of your practical work in this paper.

(मराठी अनुवाद)
(वेळ - ३ तास)

सूचना: १. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.

१. (अ) शिक्षणातील तंत्रज्ञान आणि शिक्षणाचे तंत्रज्ञान यांतील फरक स्पष्ट करा.
किंवा
शैक्षणिक तंत्रज्ञानाच्या विविध वैशिष्ट्यांचे वर्णन करा. ०८
२. (ब) प्रभावशाली संप्रेषण संवर्धित करणारे विविध घटक स्पष्ट करा.
किंवा
संप्रेषण चक्रातील मूलभूत घटक स्पष्ट करा. ०८
२. (अ) व्यवहार विश्लेषणाची संकल्पना त्याच्या शैक्षणिक महत्त्वाच्या संदर्भात स्पष्ट करा.
किंवा
“अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेत व्यवहार विश्लेषण अतिशय उपयुक्त आहे.” – विषद करा. ०८
- (ब) “उच्च स्तरीय विचारास प्रश्नतंत्र मदत करते.” स्पष्ट करा.
किंवा
“अध्ययन अध्यापन प्रक्रियेत विमफीती आणि बिंडिओ अतिशय उपयुक्त आहे.” समर्थन करा. ०८
३. (अ) बहुऐंट्रिय अध्ययनाची तत्त्वे लिहा. या तत्त्वांचे शिक्षक कशाप्रकारे एकात्मीकरण करतील?
किंवा
दूरस्थ शिक्षणात इलेक्ट्रॉनिक माध्यमाची भूमिका स्पष्ट करा. ०८
- (ब) “शैक्षणिक दूरदर्शन हे २० व्या शतकातील सर्वाधिक बहुश्रुत माध्यम समजले जाते.” समर्थन करा.
किंवा
क्रमान्वित अध्ययनाची तत्त्वे कोणती? क्रमान्वित अध्ययनाचे फायदे आणि मर्यादा कोणत्या? ०८
४. (अ) दिग्दर्शन पद्धतीचे फायदे आणि मर्यादा सांगून ती स्पष्ट करा.
किंवा
अध्यापन पद्धत म्हणून नाट्यीकरण अध्यापनात कशाप्रकारे सहाय्य करते? तिचे फायदे आणि मर्यादा कोणत्या? ०८
- (ब) “संगणक व्यवस्थापित अनुदेशन शिक्षकाला अनुदेशन प्रक्रियेत मदत करते.” स्पष्ट करा.
किंवा

“संगणक सहाय्य अनुदेशन पारंपरिक वर्ग अध्यापन उंचावते.” टिप्पणी करा.

५. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर थोडक्यात टिपा लिहा:-

- (अ) संप्रेषणातील चार अडथळे
- (ब) व्यवहार विश्लेषणाचे फलितार्थ
- (क) शालेय पाठ्यपुस्तक निर्मिती
- (ड) शैक्षणिक साधन म्हणून तक्ते
- (इ) प्रभावशाळी अनुदेशनासाठी स्थळभेटी
- (फ) संगणक सहाय्य अनुदेशनाचे फायदे

६. हया पेपरसाठी तुम्ही केलेल्या प्रात्यक्षिक कार्याचा सविस्तर अहवाल लिहा.

(हिन्दी अनुवाद)
(समय - ३ घंटे)

कुल अंक : १००

सूचना: १. सभी प्रश्न अनिवार्य हैं।

१. (अ) शिक्षा में प्रविधि और शिक्षा की प्रविधि में अंतर को स्पष्ट कीजिए।
या
शिक्षण प्रविधि की विभिन्न विशिष्टताओं का वर्णन कीजिए। ०८
२. (ब) प्रभावी संप्रेषण को बढ़ावा देने वाले विभिन्न घटकों को स्पष्ट कीजिए।
या
संप्रेषण प्रक्रिया के मूलभूत तत्वों को स्पष्ट कीजिए। ०८
२. (अ) व्यवहार विश्लेषण की संकल्पना को शिक्षा के संदर्भ में स्पष्ट कीजिए।
या
'व्यवहार विश्लेषण अध्ययन अध्यापन की प्रक्रिया में महत्वपूर्ण है' स्पष्ट कीजिए। ०८
- (ब) 'प्रश्न कौशल उच्च स्तरीय चिंतन में मदद करता है'। स्पष्ट कीजिए।
या
'शैक्षणिक फिल्म तथा विडियो अध्ययन अध्यापन प्रक्रिया में बहुत उपयोगी है'। न्यायोचित कीजिए। ०८
३. (अ) बहुइंट्रिय शिक्षण के सिद्धान्त को बताइये। शिक्षक इन सिद्धान्तों का एकीकरण कैसे करेगा?
या
दूरस्थ शिक्षण में इलेक्ट्रॉनिक माध्यम की भूमिका स्पष्ट कीजिए ०८
- (ब) 'शैक्षणिक दूरदर्शन को २०वीं शताब्दी का सबसे वैविध्यपूर्ण दृश्य-श्राव्य सहाय माना जाता है'। न्यायोचित कीजिए।
या
क्रमनित अध्ययन के मूलभूत सिद्धान्त कौन से हैं? क्रमनित अध्ययन के फायदे व मर्यादाएँ कौन सी हैं? ०८
४. (अ) व्याख्यान दिग्दर्शन पद्धति को उसके फायदे व नुकसान के साथ स्पष्ट कीजिए।
या
नाटक पद्धति अध्ययन अध्यापन पद्धति में किस प्रकार मदद करता है? इस के फायदे और मर्यादाएँ क्या हैं? ०८

(ब) 'संगणक प्रबंधित अनुदेशन शिक्षक की अनुदेशन प्रक्रिया में मदद करता है'। स्पष्ट कीजिए।
या

'संगणक प्रबंधित अनुदेशन परंपरागत वर्ग अध्यापन को बेहतर बनाता है'। टिप्पणी कीजिए।

५. निम्न में से किन्हीं चार पर संक्षिप्त में लिखिये:-

- (अ) संप्रेषण की प्रक्रिया के चार अवरोध
- (ब) व्यवहार विश्लेषण के उपयोजन
- (क) पाठ्य पुस्तक का उत्पादन
- (ड) शैक्षणिक सहाय के रूप में चार्ट
- (इ) प्रभावी माध्यम के लिए क्षेत्र भेट
- (फ) संगणक सहाय अनुदेशन के फायदे

६. इस परिपत्र में आप के प्रात्यक्षिक कार्य को विस्तार पूर्वक लिखिए।

Please check whether you have got the right question paper.

N.B: 1. Attempt **all** the questions.

1. A. Explain the recommendations of the Kothari Commission with regard to any 3 of the following : 8
- (a) Educational Structure & Standards
 - (b) Teaching method, Guidance & Evaluation
 - (c) Teacher's Status
 - (d) Vocational Technical & Engineering Education

OR

Elaborate the recommendations of the National Policy of Education regarding the National System of Education, Early Childhood Care & Education and the National Curriculum. 8

- B. Does India need a Common School System for the 10+2+3 pattern of education? 8
 Justify your answer with relevance to new educational policies in India.

OR

Elaborate the impact of the Indian Education Commission 1882 on the Indian education. 8

2. A. Describe how the evaluation of pre-primary students is done. 8

OR

Explain the impediments in the implementation of Compulsory Primary Education.

- B. What are the causes and problems of the slow progress of primary education? 8

OR

Describe the role of the central and state government in the Primary Education in India.

3. A. Highlight the merits and limitations of the 10+2+3 pattern of education with reference to the secondary stage of education. 8

OR

Describe the problems faced by the Single Teacher Schools in rural areas.

- B. Explain the aims of secondary education as suggested by : 8

- i) Mudaliar Commission
- ii) Kothari Commission
- iii) Ishwarbhai Patel Committee

OR

Describe the Jawahar Navodaya Vidhyalayas, emphasizing their main features, organisation and the problems encountered.

4. A. 'When Formal, Informal and Non Formal Education works jointly, the need of India can be realized'. Comment.

OR

Describe the importance & need of Adult Education.

- B. Explain how have IGNOU and YCMOU worked towards making education available and reachable to the masses?

OR

"ODL has contributed significantly to the educational needs of India". Justify.

5. Write short notes on **any four** of the following :

16

- 1) Impact of Wood's Despatch on Indian education.
- 2) Administration of Junior colleges.
- 3) Any two problems of pre-primary education.
- 4) Institute of Distance and Open Learning, University of Mumbai.
- 5) Technical education at the secondary stage.
- 6) Types of primary schools.

6. Write a report of the interviews conducted by you on 'School Drop Outs' or the visit to a Non Formal Educational Institution' done as Practical Work for this paper.

20

(मराठी रुपांतर)

(वेळ : ३ तास)

सूचना : १. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.

(गुण : १००)

१. अ) खालीलपैकी कोणत्याही तिघांच्या संदर्भात कोठारी आयोगाच्या शिफारशी स्पष्ट करा :

- (अ) शैक्षणिक संरचना आणि दर्जा
- (ब) अध्यापन पद्धती, मार्गदर्शन आणि मूल्यमापन
- (क) शिक्षकांचे स्थान
- (ड) व्यावसायिक तांत्रिक आणि इंजिनीअरींग शिक्षण

किंवा

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाच्या शिफारशी खालील संदर्भात विस्तारपूर्वक लिहा :

राष्ट्रीय शिक्षणपद्धती, बालसंगोपन आणि शिक्षण आणि राष्ट्रीय अभ्यासक्रम.

(ब) $10+2+3$ शैक्षणिक रचनेसाठी भारताला एकसमान शालेय प्रणालीची आवश्यकता आहे का? ८

भारतातील नवीन शैक्षणिक धोरणाच्या संदर्भात तुमच्या उत्तराचे समर्थन करा.

किंवा

भारतीय शिक्षणावर १८८२ च्या भारतीय शिक्षण आयोगाचा प्रभाव विस्तारपूर्वक लिहा.

२. अ) पूर्व-प्राथमिक विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन कशाप्रकारे करतात याचे वर्णन करा. ८

किंवा

सक्तीच्या प्राथमिक शिक्षणाच्या अंमलबजावणीतील अडथळे स्पष्ट करा.

ब) प्राथमिक शिक्षणाच्या मंद प्रगतीची कारणे आणि समस्या कोणत्या? ८

किंवा

भारतातील प्राथमिक शिक्षणामध्ये केंद्र आणि राज्य शासनाच्या भूमिकेचे वर्णन करा.

३. अ) शिक्षणाच्या माध्यमिक स्तरासंदर्भात $10+2+3$ रचनेचे गुण आणि मर्यादांवर प्रकाशझोत टाका. ८

किंवा

ग्रामीण क्षेत्रात एकशिक्षकी शाळांना येणाऱ्या समस्यांचे वर्णन करा.

ब) खालील ने सूचिविळ्याप्रमाणे माध्यमिक शिक्षणाची ध्येये स्पष्ट करा :

- १) मुदलियार आयोग
- २) कोठारी आयोग
- ३) ईश्वरभाई पटेल आयोग

किंवा

जवाहर नवोदय विद्यालयांची मुख्य वैशिष्ट्ये, आयोजन आणि त्यांना सामना कराव्या लागणाऱ्या समस्यांचे वर्णन करा.

४. अ) 'जेव्हा औपचारिक, अनौपचारिक आणि न-औपचारिक शिक्षण एकत्र येऊन काम करतील तेव्हा भारताच्या गरजांची पूर्ती होईल.' टिप्पणी करा.

किंवा

प्रौढ शिक्षणाचे महत्त्व आणि गरजेचे वर्णन करा.

ब) जनसामान्यांना शिक्षण उपलब्ध करून इनू आणि वायसीएमओयू ने कशाप्रकारे काम केले आहे, हे स्पष्ट करा.

जठ

'भारताच्या शैक्षणिक गरजांना दूरस्थ आणि मूक्त अध्ययनाने महत्त्वपूर्ण योगदान दिले आहे.' समर्थन करा.

५. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर थोडक्यात टिपा लिहा :

१६

- १) कनिष्ठ महाविद्यालयाचे प्रशासन
- २) पूर्व प्राथमिक शिक्षणाच्या कोणत्याही दोन समस्या
- ३) दूरस्थ आणि मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ
- ४) माध्यमिक स्तरावरील तांत्रिक शिक्षण
- ५) प्राथमिक शाळांचे प्रकार

६. ह्या पेपरसाठी 'शाळेतून गळालेल्या' विद्यार्थ्यांच्या तुम्ही घेतलेल्या मुलाखतीचा किंवा 'न-औपचारिक शिक्षण' संस्थेला दिलेल्या भेटीचा अहवाल लिहा.

(हिंदी अनुवाद)

(समय : ३ घंटा)

सूचना : १) सभी प्रश्न अनिवार्य हैं।

(गुण : १००)

१. अ) निम्न में से किन्हीं तीन के संदर्भ में कोठारी आयोग की शिफारिशों को स्पष्ट कीजिए।

- (अ) शैक्षणिक संरचना तथा स्तर
- (ब) शैक्षणिक पद्धति, मार्गदर्शन तथा मूल्यांकन
- (क) शिक्षक का स्तर
- (ड) व्यावसायिक, तकनीकी तथा अभियांत्रिकी शिक्षा

अथवा

राष्ट्रीय शिक्षा नीति का विस्तारीकरण निम्न के संदर्भ में कीजिए :

शिक्षा की राष्ट्रीय प्रणाली, प्रारंभिक बाल्यवस्था शिक्षा तथा सुरक्षा और राष्ट्रीय अभ्याक्रम शिक्षा.

(ब) क्या भारत में $10+2+3$ की संरचना के लिए सामान्य विद्यालय प्रणाली की आवश्यकता है? भारत में नयी शिक्षा नीतियों की प्रासंगिकता के संदर्भ में अपने उत्तर को न्यायोचित कीजिए।

किंवा

भारतीय शिक्षण पर 1882 के भारतीय शिक्षण आयोग के प्रभाव को विस्तारित कीजिए।

२. अ) वर्णन कीजिए कि पूर्व-प्राथमिक विद्यार्थ्यों का मूल्यांकन कैसे किया जाता है।

किंवा

अनिवार्य प्राथमिक शिक्षा के उपयोजन में आनेवाली बाधाओं को स्पष्ट कीजिए।

ब) प्राथमिक शिक्षा की धीमी प्रगति के कारण तथा समस्याएँ कौन सी हैं?

किंवा

प्राथमिक शिक्षा में केंद्र तथा राज्य सरकार की भूमिका का वर्णन कीजिए।

३. अ) माध्यमिक स्तर की शिक्षा के संदर्भ में $10+2+3$ की शिक्षा संरचना के फायदे तथा मर्यादाओं पर प्रकाश डालिए।

किंवा

ग्रामीण क्षेत्रों में एक शिक्षकीय विद्यालय के सम्मुख आनेवाली समस्याओं का वर्णन कीजिए।

ब) माध्यमिक शिक्षा के उद्देश्य निम्न के द्वारा दिये सुझावों के संदर्भ में स्पष्ट कीजिए ।

- १) मुदलियार आयोग
- २) कोठारी आयोग
- ३) ईश्वरभाई पटेल आयोग

अथवा

जवाहर नवोदय विद्यालय का वर्णन, उसकी विशिष्टता, आयोजन तथा उनके सम्मुख आनोवाली समस्याओं पर जोर डालते हुए कीजिए ।

४. अ) 'जब औपचारिक, अनौपचारिक तथा न-औपचारिक शिक्षा संयुक्त रूप से कार्य करते हैं,' तो भारत की आवश्यकताओं की पूर्ती हो सकती है - टिप्पणी कीजिए ।

अथवा

व्यस्क शिक्षा की आवश्यकता तथा महत्व का वर्णन कीजिए ।

ब) स्पष्ट कीजिए कि जनमानस तक शिक्षा उपलब्ध कराने में इन्‌तथा वायसीएमओयू ने किस प्रकार कार्य किया है ?

अथवा

'मूक्त तथा दूरस्थ शिक्षा ने भारत की शैक्षणिक आवश्यकताओं के लिए महत्वपूर्ण योगदान दिया है।'
- न्यायोचित कीजिए ।

५. निम्न में से किन्हीं चार पर संक्षेप में लिखिए ।

१६

- १) बुडस डिस्पेच का भारतीय शिक्षा पर प्रभाव
- २) माध्यमिक महाविद्यालयों का शिक्षा प्रबंध
- ३) पूर्व-प्राथमिक शिक्षा की कोई दो समस्याएँ
- ४) दूरस्थ तथा मूक्त अध्ययन संस्थान, मुंबई विश्वविद्यालय
- ५) माध्यमिक स्तर पर तकनीकी शिक्षा
- ६) प्राथमिक विद्यालय के प्रकार

६. आपके द्वारा 'विद्यालय छोड़नेवाले विद्यार्थी' या 'न औपचारिक शिक्षण संस्थान' में किये गये साक्षात्कार की रिपोर्ट को लिखिए, जिसे आपने प्रात्यक्षिक कार्य के रूप में इस परिपत्र के लिए किया है ।

Please check whether you have got the right question paper.

N.B: 1. Attempt **all** the questions.

1. (a) (i) Explain the difference between technology in Education and technology of Education.

OR

- (ii) 'Educational Technology is the need of modern world'. Explain.

- (b) (i) Explain the process of communication.

OR

- (ii) Explain "Communication Cycle" and 5 factors that promote effective communication.

2. (a) (i) Explain the use of Transactional Analysis as a communication skill. What are its implications for effective teaching and learning? 8

OR

- (ii) Explain the concept of Transactional Analysis. What are its implications for education.

- (b) (i) Describe the role of text books and reference books in classroom communication. 8

OR

- (ii) Explain the role of Online learning in distance education.

3. (a) (i) Explain the concept and purpose of language laboratory. 8

OR

- (ii) "Despite audio visuals, the use of chalk board will continue". How far do you agree with this statement? Justify your answer with examples.

- (b) (i) Explain the use of maps as teaching aids, bringing out their advantages and limitations. 8

OR

- (ii) Explain the characteristics and uses of seminar method of teaching and learning.

[Turn Over]

4. (a) (i) What are the advantages and limitations of role playing as a method of teaching and learning?

OR

- (ii) Explain the stages involved in organizing workshops for teaching.

- (b) (i) Explain Computer Managed Instruction. State its benefits and limitations.

OR

- (ii) CAI makes the teaching – learning process more effective. Explain.

5. Write notes on **any four** of the following:

16

(a) Scope of Communication.

(b) Concept of Transactional Analysis

(c) On-line learning

(d) Educational Films

(e) Brainstorming

(f) Limitations of CMI

6. Write a detailed account of your practical work in this paper.

20

[Turn Over]

(मराठी अनुवाद)

वेळ: ३ तास

सूचना: सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.

एकूण गुण: १००

१. (अ) शिक्षणातील तंत्रज्ञान आणि शिक्षणाचे तंत्रज्ञान यांतील फरक स्पष्ट करा.

किंवा

“शैक्षणिक तंत्रज्ञान ही आधुनिक जगाची गरज आहे.” स्पष्ट करा.

(ब) संप्रेषण प्रक्रिया स्पष्ट करा.

किंवा

‘संप्रेषण चक्र’ आणि प्रभावशाली संप्रेषण प्रवर्तित करणारे कोणतेही पाच घटक स्पष्ट करा.

२. (अ) संप्रेषण कौशल्य म्हणून व्यवहार विश्लेषणाचा उपयोग स्पष्ट करा. प्रभावी अध्ययन अध्यापनासाठी त्याचे काय महत्त्व आहे?

किंवा

व्यवहार विश्लेषणाची संकल्पना स्पष्ट करा. तिचे शिक्षणासाठी महत्त्व काय?

(ब) वर्ग संप्रेषणात पाठ्य पुस्तके आणि संदर्भ साहित्याच्या भूमिकेचे वर्णन करा.

किंवा

दूरस्थ शिक्षणात ऑनलाईन शिक्षणाची भूमिका स्पष्ट करा.

३. (अ) भाषा प्रयोगशाळेची संकल्पना आणि हेतू स्पष्ट करा.

“दृक्-श्राव्य साधने असूनही खडू-फळ्याचा वापर सुरुच राहील.” ह्या विधानाशी तुम्ही कितपत सहमत आहात? उदाहरणांसह तुमच्या विधानाचे समर्थन करा.

(ब) शैक्षणिक साधन म्हणून नकाशांचा उपयोग त्यांचे फायदे आणि मर्यादांसह स्पष्ट करा.

किंवा

अध्ययन अध्यापनाच्या परिसंवाद पद्धतीची वैशिष्ट्ये आणि उपयोग स्पष्ट करा.

[Turn Over]

४. (अ) अध्ययन अध्यापनाची एक पद्धत म्हणून भूमिकाभिनवाचे फायदे आणि मर्यादा कोणत्या ?

किंवा

अध्यापनासाठी कार्यशाळा आयोजन करण्यातील टप्पे स्पष्ट करा.

(ब) संगणक व्यवस्थापित अनुदेशन स्पष्ट करा. तिचे फायदे आणि मर्यादा लिहा.

किंवा

“संगणक सहाय्य अनुदेशनामुळे अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया आणखी प्रभावी होते.” स्पष्ट करा.

५. खालीलपैकी कोणत्याही **चारांवर** थोडक्यात टिपा लिहा:

१६

(अ) संप्रेषणाची व्याप्ती

(ब) व्यवहार विश्लेषणाची संकल्पना

(क) आॅनलाईन अध्ययन

(ड) शैक्षणिक चित्रफिती

(इ) बुद्धिमंथन

(फ) संगणक व्यवस्थापित अनुदेशनाच्या मर्यादा

६. ह्या पेपरसाठी तुम्ही केलेल्या प्रात्यक्षिक कार्याचा अहवाल विस्तारपूर्वक लिहा.

२०

[Turn Over]

(हिन्दी अनुवाद)

समय: ३ घंटे

कुल अंक: १००

सूचना: सभी प्रश्न अनिवार्य है।

१. (अ) शिक्षा में प्रविधि तथा शिक्षा की प्रविधि के बीच के भेद को स्पष्ट कीजिए।

या

‘शैक्षणिक प्रविधि आधुनिक विश्व की आवश्यकता है’। – स्पष्ट कीजिए।

(ब) संप्रेषण की प्रक्रिया स्पष्ट कीजिए।

या

‘संप्रेषण चक्र’ को स्पष्ट कीजिए तथा उसके प्रभावी उत्तेजन के हेतु किन्हीं पाँच घटकों को लिखिए।

२. (अ) संप्रेषण कौशल्य के रूप में व्यवहार विश्लेषण के उपयोग को स्पष्ट कीजिए। प्रभावी अध्ययन तथा अध्यापन में इसका क्या उपयोजन है?

या

व्यवहार विश्लेषण की संकल्पना को स्पष्ट कीजिए। शिक्षा के लिये इसके क्या उपयोजन हैं?

(ब) वर्ग संप्रेषण में पाठ्य पुस्तक तथा संदर्भ पुस्तक की भूमिका का वर्णन कीजिए।

या

दूरस्थ शिक्षण में समकालिक अध्ययन की भूमिका स्पष्ट कीजिए।

३. (अ) भाषा प्रयोग शाला की संकल्पना तथा उद्देश्य को स्पष्ट कीजिए।

या

‘दृक्-श्राव्य साधनों के उपयोग के बावजूद श्याम पट का उपयोग होता रहेगा’। – आप इस कथन से कहाँ तक सहमत है? उदाहरण के साथ अपने उत्तर को न्यायोचित कीजिए।

(ब) शैक्षणिक सहाय्य के रूप में मानचित्र का उपयोग उसके फायदे तथा मर्यादाओं को स्पष्ट कीजिए।

या

अध्ययन अध्यापन की संगोष्ठी विधि की विशिष्टता तथा उपयोग को स्पष्ट कीजिए।

[Turn Over]

४. (अ) अध्ययन अध्यापन पद्धति के रूप में भूमिका अभिनय के क्या फायदे तथा मर्यादाएँ हैं?

या

अध्यापन में कार्यशाला आयोजन में निहित विभिन्न अवस्थाओं को स्पष्ट कीजिए।

(ब) संगणक प्रबंधित अनुदेशन को स्पष्ट कीजिए। इसके फायदे व मर्यादाएँ बताइये।

या

“संगणक सहाय अनुदेशन अध्ययन अध्यापन को अधिक प्रभावी बनाती है” स्पष्ट कीजिए।

५. निम्नलिखित में से किन्हीं चार पर संक्षेप में लिखिये:-

१६

(अ) संप्रेषण की व्याप्ति

(ब) व्यवहार विश्लेषण की संकल्पना

(क) समकालीन अध्ययन

(ड) शैक्षणिक चलचित्र

(इ) बुद्धि मंथन

(फ) संगणक सहायक अनुदेशन की मर्यादाएँ

६. इस परिपत्र में आपके द्वारा किये गये प्रात्यक्षिक कार्य को विस्तार से लिखिए।

२०

N.B: 1. Attempt **all** the questions.

1. A) "Both formative and summative evaluation play a vital role in all round development of a student". Justify. 07

OR

Illustrate the interdependence of Measurement and Evaluation.

- B) Explain the meaning and nature of Educational Measurement. How is it different from Educational Evaluation? 08

OR

What is Evaluation? Explain it's nature and functions.

2. A) "Instructional objectives, specifications, learning experiences and evaluation show a cyclic relationship". Explain this statement with suitable example. 07

OR

What do you understand by Learning Outcomes? Elucidate the significance of Learning Outcomes.

- B) "Both direct and indirect learning experiences are essential for an effective teaching learning process". Justify with reference to the meaning and significance of direct and indirect learning experiences. 08

OR

Illustrate any four maxims for writing the statements of objectives.

3. A) What is meant by Reliability? Why is reliability called consistency of an instrument? 07

OR

Explain the characteristics of a good measuring instrument.

- B) Describe the guidelines for improving construction and assessment of essay questions. 08

OR

Oral examination is an essential form of evaluation in spite of its limitation". Justify.

4. A) Explain in detail the concept of Criterion Referenced Tests. 07

OR

Differentiate between Criterion Referenced Tests and Norm Referenced Tests.

B "Internal assessment help in all round development of pupils". Justify.

OR

What are external examinations? Illustrate various problems related to the conduct of external examinations.

5. A) Enumerate merits and limitations of Frequency Polygon.

B)	Class Intervals (Marks)	55-59	50-54	45-49	40-44	35-39	30-34	04
	No. of students	2	8	11	15	9	5	

- i. If 35 is the minimum for passing, how many have failed?
- ii. Which class interval has the highest frequency?
- iii. What is the upper limit of class interval having lowest frequency.
- iv. What is the midpoint of the interval 30-34?

C) Find mean, median and standard deviation of the above distribution.

11

6. Write short notes on **any four**:

- a) Purpose of Educational Measurement
- b) Level of objectives under affective domain
- c) Merits of Rating Scale
- d) Limitation of Open Book Exam
- e) Meaning of Norm Referenced Tests
- f) Guiding principles for planning an effective system of reporting

(मराठी अनुवाद)
(वेळ - ३ तास)

गुण : १००

सूचना: १. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.

१. (अ) “विद्यार्थ्याच्या सर्वांगीण विकासात निर्माणात्मक आणि समापनात्मक हे दोन्ही मूल्यमापन महत्वपूर्ण भूमिका बजावतात.” समर्थन करा. ०७

किंवा

मापन आणि मूल्यमापनाचे परस्परावलंबित्व सोदाहरण स्पष्ट करा.

- (ब) शैक्षणिक मापनाचा अर्थ आणि स्वरूप स्पष्ट करा. शैक्षणिक मूल्यमापनापेक्षा ते कसे भिन्न आहे? ०८

किंवा

मूल्यमापन म्हणजे काय? त्याचे स्वरूप आणि कायें स्पष्ट करा.

२. (अ) “अनुदेशन उद्दिष्टे, विशेषीकरणे, अध्ययन अनुभव आणि मूल्यमापन चक्राकार संबंध दर्शवितात.” योग्य उदाहरणांसह हे विधान स्पष्ट करा. ०७

किंवा

अध्ययन निष्पत्ती म्हणजे काय? अध्ययन निष्पत्तीचे महत्त्व उदाहरणासह स्पष्ट करा.

- (ब) “प्रभावशाली अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेसाठी प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष हे दोन्ही अध्ययन अनुभव आवश्यक आहेत.” प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष अनुभवांचा अर्थ आणि महत्वाच्या संदर्भात समर्थन करा. ०८

किंवा

उद्दिष्टाची विधाने लिहिण्यासाठी कोणतेही चार अध्यापनसूत्रे सोदाहरण स्पष्ट करा.

३. (अ) सप्रमाणता म्हणजे काय? सप्रमाणता ही साधनाची सातत्यता का म्हटली जाते? ०७

किंवा

चांगल्या मापन साधनाची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.

- (ब) निबंधवजा प्रश्नांची रचना सुधारण्यासाठी आणि मूल्यांकनासाठी मार्गदर्शिकेचे वर्णन करा. ०८

किंवा

‘मौखिक परीक्षेला ही तिला मर्यादा असल्यातरीही, ती मूल्यमापनाचे महत्वाचे अंग आहे.’’ समर्थन करा.

४. (अ) निकष संदर्भिय कसोट्यांची संकल्पना सविस्तर स्पष्ट करा. ०७

किंवा

निकष संदर्भिय कसोट्या आणि प्रमाण संदर्भिय कसोट्यांतील फरक स्पष्ट करा.

(ब) “विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासात अंतर्गत मूल्यांकन मदत करते.” समर्थन करा.
किंवा

बाह्य परीक्षा म्हणजे काय? बाह्य परीक्षा घेण्याशी संबंधित विविध समस्या सोदाहरण स्पष्ट करा.

५. (अ) आवृत्ती बहुभुजाचे गुण आणि मर्यादा लिहा.

(ब)	वर्गांतर (गुण)	५५-५९	५०-५४	४५-४९	४०-४४	३५-३९	३०-३४
	विद्यार्थी संख्या	२	८	११	१५	९	५

०५

०४

१. जर किमान उत्तीर्ण गुण ३५ असतील, तर किती नापास आहेत?
२. कोणत्या वर्गांतरांची वारंवारिता सर्वांधिक आहे?
३. न्युनतम वारंवारिता असलेल्या वर्गांतराची उच्चतर मर्यादा कोणती?
४. ३०-३४ वर्गांतराचा मध्यबिंधू कोणती?

(क) वरील वितरणाचे मध्यमान, मध्यांक आणि प्रमाण विचलन शोधा.

११

६. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर थोडक्यात टिपा लिहा.

२०

- (अ) शैक्षणिक मापनाचे हेतू
- (ब) भावात्मक क्षेत्राच्या अंतर्गत उद्दिदष्टांचे स्तर
- (क) पदनिश्चयन श्रेणीची गुणवैशिष्ट्ये
- (इ) खुले-पुस्तक परीक्षेच्या मर्यादा
- (ड) प्रमाण संदर्भीय कसोट्यांचा अर्थ
- (फ) प्रभावी अहवाल सादरीकरणाच्या नियोजनाची मार्गदर्शक तत्त्वे

मानदंड संदर्भित कसौटी तथा आदर्श संदर्भित कसौटी में भेद बताइये।

- (ब) 'अंतर्गत मूल्यामापन विद्यार्थी के सर्वाग्रीण विकास में मदद करता है' न्यायोचित कीजिए।

अथवा

बाह्य परीक्षा से क्या तात्पर्य है? बाह्य परीक्षाओं के आयोजन से संबंधित विभिन्न समस्याओं को सोलहरण लिखिये।

५. (अ) आवृत्ति बहुभुजा के फायदे तथा मर्यादाओं के लिखिये।

०५

(ब)	वर्ग अन्तराम (अंक)	५५-५४	५०-५४	४५-४९	४०-४४	३५-३९	३०-३४
विद्यार्थी संख्या	२	८	११	१५	९	५	

०४

१. यदि उत्तीर्ण होने के लिए ३५ अंक की आवश्यकता हैं तो कितने विद्यार्थी अनुत्तीर्ण हैं?
२. किस वर्ग अन्तराल की वारंवारिता सबसे उच्च हैं?
३. सब से कम वारंवारिता की उच्चतम सीमा क्या है?
४. अन्तराल ३०-३४ का मध्यबिंदु क्या है।

- (क) उपरोक्त वितरण का मध्यमान मध्यांक तथा बहुलांक की गणना कीजिए।

११

६. निम्न में से किन्हीं चार पर संक्षिप्त में लिखिये:-

२०

- (अ) शैक्षणिक मापन का हेतू
- (ब) भावात्मक क्षेत्र के अन्तर्गत आनेवाले उद्देश के स्तर
- (क) पदनिश्चयन श्रेणी के फायदे
- (ड) खुली पुस्तक परीक्षा की मर्यादाएँ
- (इ) आदर्श संदर्भ कसौटी का अर्थ
- (फ) वृत्तांत की प्रभावी प्रणाली के नियोजन के मार्गदर्शक सिधान्त